

Іліада (скорочено)

Гомер

Міфи більшості народів – це міфи насамперед про богів. Міфи Давньої Греції – виняток: у більшій і кращій частині їх розповідається не про богів, а про героїв. Герої – це сини, онуки і правнуки богів від смертних жінок; вони здійснювали подвиги, очищали землю від чудовиськ, карали лиходіїв і тішили свою силу в міжусобних війнах. Коли Землі стало від них важко, боги зробили так, щоб вони самі перебили один одного в самій великій війні – Троянської: "... і біля стін Іліона / Плем'я героїв загинуло – здійснилася Зевсова воля".

"Іліон", "Троя" – дві назви одного й того ж могутнього міста в Малій Азії, біля берега Дарданелл. По першому з цих імен велика грецька поема про Троянської війни називається "Іліада". До неї в народі існували тільки короткі усні пісні про подвиги героїв на кшталт билин або балад. Велику поему з них склав легендарний сліпий співак Гомер, і склав дуже майстерно: вибрав тільки один епізод із довгої війни і розгорнув його так, що в ньому відбився весь героїчний вік. Цей епізод – "гнів Ахілла", найбільшого з останнього покоління грецьких героїв.

Троянська війна тривала десять років. У похід на Трою зібралися десятки грецьких царів і вождів на сотнях кораблів з тисячами воїнів: перелік їхніх імен займає в поемі кілька сторінок. Головним вождем був найсильніший з царів – правитель міста Аргос Агамемнон; з ним були брат його Менелай (заради якого і почалася війна), могутній Аякс, палкий Діомед, хитромудрий Одиссей, старий мудрий Нестор та інші; але самим хоробрим, сильним і спритним був юний Ахілл, син морської богині Фетіди, якого супроводжував друг його Патрокл. троянцями ж правил сивий цар Пріам, на чолі їхнього війська стояв доблесний син Пріама Гектор, при ньому брат його Паріс (через якого і почалася війна) і багато союзників з усієї Азії. Самі боги брали участь у війні: троянцям допомагав сребролукій Аполлон, а грекам – небесна цариця Гера і мудра войовниця Афіна. Верховний же бог, громовержець Зевс, стежив за битвами з високого Олімпу і вершив свою волю. Почалася війна так. Справлялася весілля героя Пелея і морської богині Фетіди – останній шлюб між богами і смертними. (Це той самий шлюб, від якого народився Ахілл.) На бенкеті богиня розбрату кинула золоте яблуко, призначене "чудової". Через яблука засперечалися троє: Гера, Афіна і богиня любові Афродіта. Зевс наказав розсудити їх спір троянському царевичу Паріса. Кожна з богинь обіцяла йому свої дари: Гера обіцяла зробити його царем над усім світом, Афіна – героєм і мудрецем, Афродіта – чоловіком одній з найкрасивіших жінок. Паріс віддав яблуко Афродіті. Після цього Гера з Афіною і стали вічними ворогами Трої. Афродіта ж допомогла Парісу звабити і відвезти до Трої красиву з жінок – Олену, дочка Зевса, дружину царя Менелая. Колись до неї залицялися кращі богатирі з усієї Греції і, щоб не пересваритися, змовилися так: нехай сама вибере, кого хоче, а якщо хто спробує відбити її в обранця, всі інші підуть на нього війною. (Кожен сподівався, що обранцем буде він.) Тоді Олена вибрала Менелая; тепер же її відбив у Менелая Паріс, і всі колишні її женихи пішли на нього війною. Тільки один, наймолодший, не сватався до Олени, не брав участі в загальному договорі і йшов на війну тільки для того, щоб блиснути доблестю, явити силу і здобути славу. Це був Ахілл. Так щоб як і раніше ніхто з богів не втручався в битву. Троянці продовжують свій натиск, на чолі їх – Гектор і Сарпедон, син Зевса, останній з синів Зевса на землі. Ахілл з свого намету холодно спостерігає, як біжать греки, як підступають троянці до самого їхнього табору: ось-ось вони підпалять грецькі кораблі. Гера з висоти теж бачить втечу греків і в розпачі вирішується на обман,

аби відвернути суворе увагу Зевса. Вона постає перед ним у чарівному поясі Афродіти, збудливу любов, Зевс спалахує пристрастю і з'єднується з нею на вершині Іди; золота хмара огортає їх, а земля навколо розцвітає шафраном та гіацинтами. За любов'ю приходить сон, і, поки Зевс спить, греки збираються з духом і припиняють троянців. Але сон недовгий; Зевс прокидається, Гера тремтить перед його гнівом, а він каже їй: "Умій терпіти: все буде по-твоєму і греки переможуть троянців, але не раніше, ніж Ахілл втихомирить гнів і вийде в бій: так обіцяв я богині Фетіді". Але Ахілл ще не готовий "скласти гнів", і на допомогу грекам замість нього виходить один його Патрокл: йому боляче дивитися на товаришів у біді. Ахілл дає йому своїх воїнів, свої обладунки, яких звикли боятися троянці, свою колісницю, запряжену віщими кіньми, які вміють говорити і пророкував. "Відбий троянців від табору, спаси кораблі, – говорить Ахілл, – але не захоплюйся переслідувань, не піддавай себе небезпеці! О, хай би загинули всі і греки і троянці, – ми б з тобою одні удвох оволоділи б Троєю!" І справді, побачивши зброю Ахілла, троянці здригнулися і повернули назад, і тоді-то Патрокл не втримався і кинувся їх переслідувати. Назустріч йому виходить Сарпедон, син Зевса, і Зевс, дивлячись з висоти, коливається: "Не врятувати чи сина?" – А недобра Гера нагадує:

"Ні, хай здійсниться доля!" Сарпедон валиться, як гірська сосна, навколо його тіла закипає бій, а Патрокл рветься далі, до воріт Трої. "Геть! – Кричить йому Аполлон, – не судилося Трою взяти ні тобі, ні навіть Ахіллові". Той не чує, і тоді Аполлон, огорнувшись хмарою, вдаряє його по плечах, Патрокл позбавляється сил, упускає щит, шолом і спис, Гектор завдає йому останній удар, і Патрокл, помираючи, каже: "Та й сам ти впадеш від Ахілла!"

До Ахілла долітає звістка: Патрокл загинув, в його, ахіллових, обладунках красується Гектор, друзі насилу винесли з битви мертве тіло героя, що тріумфує троянці переслідують їх по п'ятах. Ахілл хоче кинутися в бій, але він беззбройний, він виходить з намету і кричить, і крик цей такий страшний, що троянці, здригнувшись, відступають. Опускається ніч, і всю ніч Ахілл оплакує одного і загрожує троянцям страшною помстою а тим часом на прохання його матері, Фетіди, кульгавий бог-коваль Гефест у своїй мідній кузні вковує для Ахілла нову дивну зброю. Це панцир, шолом, поножі і щит, а на щиті зображено цілий світ: сонце і зірки, земля і море, мирне місто і воюєче місто, в мирному місті суд і весілля, перед воюючим містом засідка і битва, а навколо – сельщина, оранка, жнива, пасовище, виноградник, країна свято і танцюючий хоровод, а посередині його – співак з лірою.

Настає ранок, Ахілл одягається в божественні обладунки і скликає грецьке військо на раду. Гнів його не згас, але тепер він звернений не на Агамемнона, а на тих, хто занапастив його друга, – на троянців та Гектора. Агамемнону він пропонує примирення, і той з гідністю його приймає: "Зевс і Доля засліпили мене, а сам я безневинний". Брісеїди повернена Ахілла, багаті дари внесені до його намету, але Ахілл майже на них не дивиться: він рветься в бій, він хоче мстити.

Настає четверта битва. Зевс знімає заборони: нехай самі боги б'ються, за кого хочуть! Ратніца Афіна сходиться в бій з несамоовитим Аресом, державна Гера – з лучницею Артемідією, морський Посейдон повинен зійтися з Аполлоном, але той зупиняє його сумними словами: "Нам з тобою воювати з-за смертного роду людського? / Листям недовгим в діброві подібні сини людські: / Зараз цвітуть вони в силі, а завтра лежать померлі. / Чвари з тобою не хочу я: нехай вони самі ворогують! .. "

Ахілл страшний. Він схопився з Енеєм, але боги вирвали Енея з його рук: Енею не доля пашу від Ахілла, він повинен пережити і Ахілла, і Трою. Розлючений невдачею, Ахілл губить троянців без ліку, трупи їх захаращують річку, річковий бог Скамандр нападає на нього, захльостуючи валами, але вогненний бог Гефест утихомирює річкового.

Уцілілі троянці крбами біжать рятуватися в місто; Гектор один, у вчорашніх ахіллових обладунках, прикриває відступ. На нього налітає Ахілл, і Гектор звертається до втечі, вільне й мимовільне: він боїться за себе, але хоче відвернути Ахілла від інших. Три рази оббігають вони місто, а боги дивляться на них з висот. Знову Зевс коливається: "Не врятувати чи героя?" — Але Афіна йому нагадує:

"Нехай здійсниться доля". Знову Зевс піднімає ваги, на яких лежать два жереба — цього разу Гектора і Ахілла. Чаша Ахілла злетіла вгору, чаша Гектора нахилилася до підземного царства. І Зевс дає знак: Аполлону — покинути Гектора, Афіні — прийти на допомогу Ахілла. Афіна утримує Гектора, і він сходиться з Ахіллом лицем до лица. "Обіцяю, Ахілл, — говорить Гектор, — якщо я тебе вб'ю, то зніму з тебе обладунки, а тіла не трону; обіцяй мені те ж і ти". "Немає місця обіцянкам: за Патрокла я сам розшматую тебе і нап'юся твоєї крові!" — Кричить Ахілл. Спис Гектора вдаряє в Гефестом щит, але марно, і спис Ахілла вдаряє в Гекторово горло, і герой падає зі словами: "Бійся помсти богів: і ти ж впадеш слідом за мною". "Знаю, але колись — ти", — відповідає Ахілл. Він прив'язує тіло вбитого ворога до своєї колісниці і жене коней навколо Трої, знущаючись над загиблим, а на міській стіні плаче про Гектора старий Пріам, плаче вдова Андромаха і всі троянці і троянки.

Патрокл помстився. Ахілл влаштовує другу пишне поховання, вбиває над його тілом дванадцять троянських бранців, справляє поминки. Здавалося б, гнів його повинен вщухнути, але він не вщухає. Тричі на день Ахілл жене свою колісницю з прив'язаним тілом Гектора навколо Патроклового кургану; труп давно б розбився об каміння, але його незримо оберігав Аполлон. Нарешті втручається Зевс — через морську Фетиду він оголошує Ахілла: "Не лютує серцем! адже і тобі вже не довго залишилося жити. Будь людяний: прийми викуп і віддай Гектора для поховання". І Ахілл каже: "повинна".

Вночі до намету Ахілла приходить старий цар Пріам; з ним — візок, повна викупних дарів. Самі боги дали йому пройти через грецький табір непоміченим. Він припадає до колін Ахілла;

"Згадай, Ахілл, про твого батька, про Пелея! Він так само старий, може бути, і його тіснять вороги, але йому легше, тому що він знає, що ти живий, і сподівається, що ти повернешся. Я ж самотній: з усіх моїх синів надією мені був тільки Гектор — і ось його вже немає. Заради батька пожалій мене, Ахілл: ось я цілую твою руку, від якої впали мої діти".

"Так кажучи, він печаль про батька порушив у ньому і сльози — / Обидва заплакали голосно, в душі про своїх згадуючи: / Старець, витягся біля ніг Ахілла, — про Гектора хороброго, / Сам же Ахілл — то про милого батька, то про друга Патрокла".

Рівне горе зближує ворогів: тільки тепер затихає довгий гнів у Ахіловому серці. Він приймає дари, віддає Пріаму тіло Гектора і обіцяє не турбувати троянців, поки вони не зрадять свого героя землі. Рано на зорі повертається Пріам з тілом сина в Трою, і починається оплакування: плаче над Гектором стара мати, плаче вдова Андромаха, плаче Олена, через яку почалася колись війна. Запалюється похоронне багаття, останки збирають в урну, урну опускають в могилу, над могилою насипають курган, за героєм справляють поминальний бенкет. "Так воїна Гектора Трої сини хоронили" — цією рядком закінчується "Іліада".

До кінця Троянської війни залишалося ще чимало подій. Троянці, втративши Гектора, вже не наважувалися виходити за міські стіни. Але на допомогу їм приходили і билися з Гектором інші, все більш далекі народи: з Малої Азії, з казкової землі амазонок, з далекої Ефіопії. Найстрашнішим був вождь ефіопів, чорний велетень Мемнон, теж син богині; він воював з Ахіллом, і Ахілл його поруйнував. Тоді-то й кинувся Ахілл на приступ Трої — тоді-то і загинув він від стріли Париса, яку направив Аполлон. Греки, втративши Ахілла, вже не сподівалися взяти Трою силою — вони взяли її хитрістю, змусивши троянців ввезти в місто дерев'яного коня, в якому сиділи грецькі лицарі. Про це потім розповість у своїй "Енеїді" римський поет Вергілій. Троя була стерта з лиця землі, а вцілілі грецькі герої пустилися в зворотний шлях.